

Eli Heckscher. Om staten, liberalismen och den ekonomiska politiken.

Texter i urval av Kurt Wickman.

Timbro, 2000, 404 s

På senare år har vi begåvats med ett par textsamlingar av Knut Wicksell, en av den moderna nationalekonomins grundläggare i Sverige och internationellt sett en av alla tiders främsta ekonomer: *Nationalekonomiska essäer* (1997) i urval av Michael Lundholm och *Stridsskrifter och samhällsekonomiska analyser* (1998) i urval av Richard Swedberg (båda på City University Press). Nu har turen kommit till Eli Heckscher (1879–1952), också han en av grundläggarna inom svensk nationalekonomi och framför allt ekonomisk historia. I volymen *Om staten, liberalismen och den ekonomiska politiken* har Kurt Wickman plockat ihop 15 godbitar för den ekonomiskt, historiskt och ideologiskt intresserade.

Heckscher var inte bara teoretiker och outtröttlig utforskare av merkantilismen och Sveriges ekonomiska historia utan också energisk opinions- och allmänbildare. Han var den ekonomiska liberalismens kanske mest intelligenta och principfasta talesman i Sverige från det att han, fylld av tillförsikt och vis av erfarenheterna från den sk krigssocialismen, formulerade manifestet *Gammal och ny ekonomisk liberalism* (1921) (före världskriget var han mera statsvänlig) och fram till dess han, efter den förödelse som de totalitära läroarna dragit över världen, i dyster sinnesstämning blickade tillbaks mot en svunnen liberal guldålder i bokslutet *Ödeläggelsen av 1800-talets hushållning* (1948).

Om Wicksell är svår att placera på den politiska skalan – han har hyllats av allt från vänsterradikaler till högerliberaler – så är Heckschers position alltså desto tydligare. Han beskrevs rent av i Ernst Wigforss' memoarer som "något av en riktprick vid navigeringen i de ekono-

miskt-politiska farvattnen såtillvida att han uppfattades som representant för en genomtänkt och sammanhängande ekonomisk ideologi, vars liberala argumentering socialisten inte kunde gå förbi utan hade anledning att överväga och ta ställning till". Det ligger alltså en viss logik i att just Wickman, själv ekonomisk historiker och liberal, tagit på sig uppgiften att ruska nytt liv i Heckscher.

De båda nyssnämnda Heckscher-skrifterna finns naturligtvis med i Wickmans urval, liksom en rad skrifter och artiklar som representerar det mest väsentliga i Heckschers budskap på det område som markeras i volymtiteln, t ex *Socialismens teoretiska möjligheter* (1928), *Liberalism, fascism, bolsjevism som ekonomiska system* (1930), *Planhushållning förr och nu* (1934), *Tvångshushållning och 'planhushållning'* (1934), *Erfarenheter av ekonomi och ekonomisk politik under fyrtio år* (1944) och *Något om Keynes General Theory ur ekonomisk-historisk synpunkt* (1946). Det finns ytterligare artiklar/skrifter som hade försvarat en plats i volymen, t ex *Staten som företagare* (1928) och *Individ och samhälle* (1950), men boken är ändå väldigt välmatad och kanske hade ytterligare nummer ökat risken för uppreppningar.

Man kan naturligtvis inte i vanlig mening recensera en bok som denna. Man kan bara anmäla att den finns och konstatera att texterna i de flesta fall är lika läsbara som när de kom till för mellan 50 och 80 år sen. De är allt annat än dagsländer och har just därför ofta något att tillföra den aktuella debatten, det må nu – just nu – handla om bostadsbrist, privatisering eller globalisering. När det gäller exempelvis privatiseringsfrågan kan man notera Heckschers skepsis mot tanken att

offentlig verksamhet kan effektiviseras genom att efterapa privat. Han skriver om statsföretagens problem: ”Endast i de sällsynta fall, då ett offentligt företag kan och får bedrivas helt och hållet efter det fria näringslivets villkor, med full konkurrens och utan något slag av offentligt understöd, kan det avgörande i uppgiften tillgodoses; men då är det å andra sidan mindre viktigt både om det har aktiebolagsform och om ledarne är affärsmän. Man måste akta sig för den vidskepliga tron på affärsmännens ockulta krafter; det är det ekonomiska system som skapar affärsmän man har att ta vara på.” Heckscher ville att staten och det privata näringslivet skulle ägna sig åt det var och en var bäst på och att rågången dem emellan skulle hållas fri.

Det ekonomiska system Heckscher förespråkade är det som i möjligaste mån låter den fria prisbildningen verka och ger människor fritt konsumtionsval. Den av människors efterfrågan reglerade prisbildningen ger, erkände Heckscher utan omsvep, den ekonomiska verksamheten dess av socialister alltid kritiserade ”anarkiska” prägel. Efterfrågans ständiga förändringar gör gamla anläggningar, yrken och kunskaper obsoleta och innebär alltså en ständig och för många besvärlig omställningsprocess. Detta är den skapande förstörelsen, även om Heckscher, som citatet om affärsmännen ovan låter ana, uppenbarligen inte tillmätte entreprenörer på utbudssidan samma vikt i processen som Schumpeter gjorde utan såg just efterfrågan som ”den aktiva faktorn i det ekonomiska livet gentemot de produktiva krafterna”.

Vad är då alternativet till denna ”anarki”? Det planmässiga och krisfria framåtskridandet? Även om man är försynt nog att bortse från kruxet med att på politisk väg tillfredsställa miljonhövdade människomassors otaliga och skiftande konsumtionsönskemål måste man konstatera att även ett planmässigt framåtskridande ständigt måste rycka människor ur deras invanda roller och därmed ständigt stöta på motstånd. Det bysantinska stillaståen-

det verkar inte erbjuda någon utväg ur dilemmat med tanke på den tandagnisslan som brukar ackompanjera varje utebliven inkomstförstärkning.

Föreställningen att kloka politiker/planerare kan undvika att göra misstag och ställa till kriser har som bekant inte heller mycket som talar för sig. Det är för övrigt av misstagen man lär, påpekar Heckscher: ”Men det är bland annat i just denna rättighet att göra misstag som det fria näringslivets och över huvud den ekonomiska frihetens välsignelse ligger, till skillnad från vars och ens plikt i det bundna samhället att göra enbart vad reglementena föreskriver, det må gå bra eller illa.” Misstag blir det alltså under alla förhållanden och sannolikt är därvid flera små att föredra framför färre stora.

Den liberala ekonomiska ordningen har samtidigt – från såväl höger som vänster – kritiserats för att vara *alltför* ”planmässig”. Heckscher: ”Vad liberalismens motståndare förebrådde den var också minst av allt brist på planmässighet, det var tvärtom dess doktrinära rätlinjighet, som icke ville böja sig för de irrationella krafterna hos människan, för olikheterna mellan länder och landsdelar samt historisk tradition.” Den typen av kritik är som bekant lika mycket i ropet i dag som någonsin tidigare och är inte svår att förstå.

Om man ska låta efterklokhetens ljus svepa över något område där Heckscher tycks ha huggit i sten så gäller det nog hans – mot bakgrund av utvecklingen på 1930- och 40-talen högst förståeliga – pessimistiska uppfattning om att ny teknik och då framför allt transport- och informationsteknik i huvudsak skulle spela alltmer totalitära stater i händerna. Vi har i vår tid sett åtskilliga exempel på att sådan teknik tvärtom kan göra samhällen mera öppna och underminera totalitära regimer.

Heckscher och Gustav Cassel, den tredje stora nationalekonomen från 1900-talets början (när får vi se en volym med texter av honom?), blev på 1930- och 40-

talen avfärdade som perukstockar eftersom de inte ville kliva upp på den keynesianska "revolutionens" triumfvagn. De varnade för att den expansiva finanspolitiken på lång sikt skulle resultera i inflation och svällande offentlig sektor och deras varningar var – visade det sig – inte helt obefogade. I det långa loppet är vi visserligen alla döda. Men det är en klen tröst för nya generationer som ska leva med vad de föregående hittat på. Varje ny generation gör kanske klokt i att markera Heckschers position på sin världsåskådningsskarta. Heckscher är en riktprick som står sig.

*Fil dr BENNY CARLSON
Ekonomisk-historiska institutionen,
Lunds universitet*